असेल सीता तिथे सुरक्षित । कारण रावण जैनधर्मस्त ॥
भोग बुद्धीचे किटण तयावरि । म्हणुनि अहंता रुजे अंतरी ॥
जिथे अहंता तिथे च मृत्यू । राम राज्य प्रतिष्ठा हेतु ॥51॥

ह्या भोगा की त्याग जीवनी । रावण किंवा राम यातुनी ॥
कोण आवडे जिवा जिवाला । प्रश्न ना पडला हनुमंताला ॥
भोग बुद्धीची जगात माती । त्याग बुद्धि जगी आत्म-उन्नति ॥
आत्मोन्नति हे बीज अंतरी । ज्याचे फळ चे राज्य जगावरि ॥
रावण म्हणजे शुद्ध असुर एक । वानी रामाला ना रे राज्यसुख ॥
राज्यपाटीला काय पाहिजे । सैनिक सेनापतिही जे जे ॥
ते ते सारे सिद्ध वानी या । भोग बुद्धी मरेल दुनिया ॥
उरेल तेथे रामराज्य मग । म्हणले त्याला धन्य धन्य जग ॥52॥

हनुमंताची गगना भरारी । पृथ्वी थरारे नादी सागरी ॥
उसळति लाटा जिथे तिथे जल । डोंगरमाथ्यावरी पायथळ ॥
अशोकवनि ये प्राशुनि वानर । आत्म शक्ती चा प्रभाव सार ॥53॥

लंकेशाची राजधानी तो । रक्षक सेना तिच्या भोवती ॥
शस्त्रधारि ते अस्त्र धारिते । परी ना सीता तयास भीति ॥
पतिव्रते चा स्वधर्म साधा । बाह्य भीति ची तिला ना बाधा ॥
एक राम तो पति स्वाभावो । अन्य जनांना कशास भ्यावो ॥
बाप बंधु ते जरी अन्य जन । चोर साधितो वनांत रावण ॥
पाप कर्म ते जरी कर्म फळ । चुकेना कोणी म्हणे आत्मबळ ॥54॥

आत्म विवेकी पतिव्रता ती । अशोकवनि त्या विहस्त होती ॥
तिथे येउनी रामदूत तो । राम पत्नीला मुद्रा दिलो ॥55॥

हनुमान म्हणाले, "हे श्री रामा, सीतादेवी सुरक्षित असावी कारण रावण हा जैनधर्मानुयायी आहे. अर्हतांचा भक्त आहे. दानधर्मात तो श्रेष्ठ आहे. परंतु भोगांची लालसा त्याच्या ठायी तीव्र आहे. भोगाची परिसीमा गाठली अशी अज्ञानमय भावना तो उराशी बाळगून आहे. त्या अज्ञानाच्या जोडीला अहंकार आहे. या अहंकारातच त्याच्या चेतनेचे अधःपतन आहे. त्या रावणाचा विनाश

कदाचित तु झ्या निमित्ताने होणार असेल वा राम-राज्याची मं गलपताका तेथे फडकणार असेल,

नाही कसे म्हणावे .तुमचा हेतू तर अतवाहेर एकच अहे .तो म्हणजे मांगल्य प्रतिष्ठित व्हावे,

पावित्र्याची ,सद्धर्माची ,मूल्ये व कारणात प्रतिष्ठित व्हावीत हेच अहे .'

जीवनात भोग असावा ,की त्याग असावा .राज्य रावण प्रवृत्तीचे असावे की राम प्रवृत्तीचे

असावे ,हाच खरा संघर्ष आहे .

"भोग बुद्धिची जागात माती 'हे तत्व मनीमानसी ठिकली पाहिजे .आत्मतत्वांतील खरेदी जे

रुजले पाहिजे ,खरा आत्मोत्कर्ष तेव्हाच होतो जेव्हा मानव आत्मप्रेरित चेतनेला महत्व देतो .

म्हणून हे श्री रामा ,आपण काळजी करू नका .संघर्षाला सज्ज होते सर्व म्हणजे सैनिक आणि शस्त्रे

आपल्या काळरिसिद्ध अहेत .रावणाचे असत्य का राज्य नष्ट करून रामाचे राज्य संस्थापित होणार

यात मला तरी कांही शंका नाही .

त्यानंतर श्री हनुमन्ताने अरिहंताचे स्मरण करून आकाशांत उड्डाण केले .प्रचंड समुद्राचा

पसारा .त्यावर उठणाऱ्या प्रचंड लाटा .जणु आगामी युद्धाच्या त्या सूचक होत्या .अल्पावधीत तो

श्रीलंकेच्या राजधानीत आला .सर्वत्र सैनिकांचा सशस्त्र पहारा होता .अशोकवनात असंख्य वृक्ष

मानवा जेवढून त्यांचे स्वागत करीत होते .त्या अशोकवनात एका वृक्षाच्या सावलीत सीता

आत्मचिंतनात मग्न बसली होती .तिच्या भोवती असंख्य सैनिक पहारा करीत होते .पतिव्रतेच्या

स्वधर्म आदी साधा असतो .त्या स्वधर्माला कशाचेही भय नसते. रामासारखा महाप्रतापी जिचा

नवरा अहे ,तिला कशाचे भय ?असे असतानाही एका भावारीस्त्रीला कर्माची फळभोगण्याचा

प्रसंग आला .दुःखांचा विनाश हा केवळ चेतनाशक्तीच्या जागृतीने होतो .रामदूत हनुमानाने

सीतेला पाहिले .त्याला खूप आनंद झाला .सीतादेवी निर्भयपणे सुखरूप अहे .हे पाहून तो

सुखावला .त्याने सीतेला नमस्कार केला.

श्री रामाचे कुशल ऐकुनी ।सुखावली मनि जनकनंदिनी ।।

राम लक्ष्मण स्वारे शूरते ।शूर तुम्हा राम सहाय्य करते ।।

गाजणार जिंकिय दुंदुभी ।मरे रावण उद्या आगी ।।56 ।।

भविष्य हे तर मीहि जाणते ।काळ राती मम दुःख भोगिते ।।

सुशील कांता बंधु विवेकी ।पराक्रमी सुत प्रजा ना दुःखी ।।

स्वामी आचरी जैन धर्म व्रत ।मला ना केले कधी कलंकित ।।

अकलंकित मी तरी सौख्य ना ।पराधीनता शाप सद्गुणा ।।57 ।।

सद्गुण मार्गी दुःख असे कां । मनी बाधते सदैव शंका ॥
दुःखाचे मूळ अहंकार तो । प्रपंचात या विघ्न निर्मितो ॥
प्रपंच खोटा हे न असार । पुण्य पराक्रम युद्ध निरंतर ॥58॥

समरसंस्कृती नव्हे हत्या । सशस्त्र सेना ज्योति जागत्या ॥
रणि विजयश्री धर्म दिवाळी । अहंकार तम समूळ जाळी ॥
मरेल रावण अहंकार तो । अंती विजयी राम प्रभू तो ॥59॥

पतिव्रतेची करुण कहाणी । प्रेम अंतरी अश्रु लोचनी ॥
तरीहि तेथे धर्म जागृती । तरीहि तेथे कर्म जागृती ॥
धर्म कर्म रत प्रपंच संस्था । सुखदुःखाचे घाव झेलिता ॥
सत्य शोधिते शोधित शांती । परि ना साहते मनोवृत्ती ॥60॥

सीतेने रामाचे कुशल विचारले. राम सुखरूप आहेत हे ऐकून ती मनी सुखावली. ती म्हणाली, श्रीराम लक्ष्मणासारखे शूर वीर असताना व आपल्यासारखे महावीर असतांना मला काय कमी आहे? माझी खात्री आहे. रावणाचा नाश होऊन श्रीरामाची विजयपताका येथे रोवली जाईल. ही तर जणु नियती आहे. माझे सारे दुःख मी या कालातीताला अर्पण केले आहे. मला येथे कांही उणे नाही. रावणाची पत्नी व भाऊ सुशील व सदाचरणी आहेत. हे सारे जैनधर्माप्रमाणे आचरण करीत आहेत. येथील प्रजाही सुखी आहे. मला हात लावण्याचे धारिष्टही कुणी केले नाही. परंतु पराधीनता हे दुःख मोठे आहे. जणु सद्गुण हाच शाप असावा या जगात. सद्गुणी माणसांना दुःखे भोगावी लागतात. अशी मला शंका येते. मला वाटते माणसाची अहंकारबुद्धि हीच या प्रपंचात दुःख निर्माण करीत असावी. प्रपंचाचा त्याग करणे हा काही शहाणपणा नाही. प्रपंचही काही त्याज्य वस्तु नाही. यातूनच मानवाला आपला आत्मा उत्तुंग करावा लागतो. क्रोधादि विकारांशी, अज्ञानमय अहंकाराशी सदैव झुंज द्यावी लागते. या प्रपंचात राहून पुण्यमय जीवन घालविणे, हाही एक मोठा पराक्रम आहे.

याला मी समरसंस्कृती म्हणते. राज्य करतांना सशस्त्र सैन्य ठेवणे यात वावगे कांही नाही. त्या तर नित्य पेटणाऱ्या ज्योती आहेत. रणांत जय विजय मिळविणे हीच खरी दिवाळी होय. अहंकाराचा नाश करण्यासाठी सशस्त्र सज्जता ही अत्यंत उपयुक्त अशी गोष्ट आहे. यामुळेच रावणाचा व त्याच्या अहंकाराचा नाश होणार आहे. व श्रीराम प्रभू विजयी होणार आहेत.

सीता देवीचे विचार ऐकून हनुमंताला आनंद झाला. तिच्या हृदयातील रामाविषयीचे प्रेम व नेत्रातून उभे राहिलेले अश्रू पाहून हनुमंताचे हृदय भरून आले. सीतादेवीचे धर्म प्रेम व कर्मतत्परता या गोष्टी खरोखरच आदर्णीय होत. प्रपंचात सुख-दुःखाचे [illegible] घेतानाही आत्म्याचा उत्कर्ष साधणे ही गोष्ट आवश्यक आहे.

मनोवेगाकृती प्रचण्ड स्वरूप । नाश तयाचा राम राज्य रूप ॥
रामदूत तो रामपत्नि ती । राम राज्य रूप सांगत होती ॥
रूप सुमनाचा भाव गंधतो । अशोकवनि त्या कपि दरवळो ।
राजधानि मधि सुखे संचरे । अपि स्वरूपा भरे कापरे ॥
हनुमंताचि वीर गर्जना । जाळिली लंका वाढविले स्वरूपा ॥
परीने आज्ञा राम प्रभूचि । प्रपंचात त्या परमार्थाचि ।
हीच कसोटी ही मानवता । असो आत्मवत नासो अहंता ॥62॥

लंकेशाच्या गुप्त चरांनी । कथिली वार्ता रावणे ऐकुनी ॥
स्वरूप क्रोधे जळू लागला । विलोकत्याच पळू लागला ॥
अविवेकी जन असोत मोठे । कर्म तयाचे समूळ खोटे ॥63॥

सति मंदोदरि तिथे पातली । हात जोडुनी म्हणू लागली ॥
परस्त्रियेची कां अभिलाषा । नाश कुळाचा टळेना सहसा ॥
सीता सति तो अग्नि शलाका । जाळुनि निघली सुवर्ण लंका ॥
लंकेशाच्या मनांत काळे । जाळणार ती भविष्य कळले ॥
नका विषाची पाहु परिक्षा । हवी मला हो एकच भिक्षा ॥64॥

लंकेशाचा क्रोध अनावर । म्हणे तिला जा येथूनि सत्वर ॥
पट्टराणि तू तुला लाजे । कां भिक्षेचे आज वेड हे ॥
अपार सत्ता अपार सेना । पराक्रमी सुत मीहि शहाणा ॥
राम कोठला तो वनवासी । हवी कशाला पत्नि तयासी ॥
साह्य तयाचे वानर सेना । वानरासाथित साथ तयाना ॥
नसे अन्न ना वस्त्र गाठिशी । एक धनुकलि शस्त्र पाठिशी ॥65॥

रावण अहंकाराने मूढ झाला होता. ती एक प्रकारची मनोविकृती होय. ती नाश करून तेथे रामतत्त्वाची स्थापना करणे, हे फार मोठे कार्य आहे. त्यासाठी श्रीराम, लक्ष्मण आणि हनुमान या तिघांनी सारे बळपणाला लावले होते.

सीतेचे लंकेतील अस्तित्व प्रजेला सुरक्षित असले तरी रावणाच्या हृदयात भीतीचा थरकाप उडवीत होते. एकट्या हनुमंताला लंकादहन करून रावणाचा वध करणे शक्य होते, परंतु श्रीरामाने तशी आज्ञा दिली नव्हती. बळाचा वापर करतांना मानवतेला तिलांजली देणे योग्य नाही. कारण तेही एक पापकृत्य ठरते असते.

हनुमंताच्या सीताभेटीची वार्ता लंकेत पसरली. ती वार्ता गुप्तहेरांनी रावणाला सांगितली. ते ऐकून रावण अत्यंत चवताळला. हनुमानाला धरून आणून त्याला त्याच्या उद्धटपणाची शिक्षा करावी असे त्याला वाटू लागले. अविवेकातून केवळ खोट्या कर्मांचीच निर्मिती होते.

अशावेळी महाराणी मंदोदरी रावणाची पत्नी तेथे आली. तिच्या चेहऱ्यावर काळजीचे भाव होते. ती हात जोडून रावणाला म्हणाली, "हे प्राणवल्लभा, मी आपणाला विनंती करते की आपण सीतेला रामाच्याकडे नेऊन सोडा. केलेल्या पापकृत्याबद्दल त्यांची क्षमा मागा. परस्त्रीची अभिलाषा हे आपल्यासारखा धर्मकर्म संपन्न पुरुषाला शोभत नाही. ही सीता म्हणजे एक अग्निशलाका आहे. ती सर्वांचा नाश केल्याशिवाय राहणार नाही. विषाची परीक्षा पाहण्यात काय अर्थ आहे? मी पदर पसरून एवढीच एक भिक्षा मागत आहे.'

यावर अविवेकी रावण अतिशय क्रोधित झाला. क्रोधी माणूस नित्य बहिरा असतो. दुसऱ्याचे गोड शब्द त्याला विषाप्रमाणे वाटतात. तो म्हणाला, "मंदोदरी, काय चांगले, काय वाईट हे मला चांगले कळते. माझी पट्टराणी असून तू भिक्षेची झोळी हाती घ्यावी, हे योग्य नाही.'

रामासारख्या भिकारी, वनवासी माणसाला कशाला हवी एवढी सुंदर स्त्री. त्याच्याजवळ ना सैन्य, ना शस्त्र, ना अन्न, ना निवारा. माझ्या अफाट सैन्यामुळे, माझ्या शस्त्र सामर्थ्यापुढे त्याचा काय निभाव लागणार आहे? तू शूराची पत्नी असून का भीत आहेस? जे पराक्रमी असतात त्यांना प्रत्यक्ष मृत्युही शिवू शकत नाही. रावणाच्या धाकट्या भावाने विभीषणाने देखील त्याला समजावून सांगण्याचा प्रयत्न केला. तो म्हणाला, "आपला हा हट्ट केवळ तुमचाच नाश करणार नसून सर्व प्रजाजनांचा, रावणकुलाच्या नाशाला कारणीभूत होणार आहे. आपण केवळ आपला विचार करू नका. साऱ्या प्रजेच्या जीवनाचा त्यांच्या सुखदुःखाचा विचार करावा.'

अपप राजे अहात ,यात कोळअपला मोठेपपा नाही .त्या राजेपपात प्रजेचा ,प्रजेतील प्रज्ञावंतांचा ,पराक्रमी पुरूषांचाही वाटा आहे .एकटा राजा कांही राज्य चालवित नसतो .जनमताचा पाठिंबा त्याला हवा असतो . एक व्यक्ती कितीही पराक्रमी असली ,प्रज्ञावंत असली तरी राज्य चालते ते सर्वांच्या सहकार्याने च.त्या सर्वांचा सल्ला न घेता तुम्ही एकटेच युद्धाला तयार होता हे काही योग्य नाही .

त्यानंतर रावण म्हणाला , 'बिभीषणा , तुला कांही कळते की नाही . मी एवढा मोठा सत्ताधारी ,पराक्रमी , ऐश्वर्यवान राजा असता तुला काय एवढे घाबरायला काय झाले ?' माझ्यावर साऱ्या प्रजाजनांचा विश्वास आहे . मी प्रजेला जेवढे वैभव , जेवढी संपन्नता दिली तेवढी या पृथ्वीवर कुणीही दिली नाही . अणि सीतेच्या अभिलाषेबद्दल जर तुझे म्हणणे असेल तर मला तिच्याबद्दल काहीच प्रेम नाही . अशा शेकडो सीता माझ्या राजमहालात आहेत . तुझा माझ्यावर नाही म्हणून तू मला उपदेशाचे घोट पाजत आहेस .याने गृहकलहाखेरीज कांहीच निष्पन्न होणार नाही . जनातेचा राजावर व राजाचा जनतेवर अखंड विश्वास पाहिजे . सीतेसाठी तुम्ही गृहकलह माजविला तर तुमचा साऱ्यांचा नाश होईल .

तिकडे हनुमानाने सीतेचा निरोप घेतला व वायुवेगाप्रमाणे भरारी मारून तो श्रीरामाकडे आला .त्याने रामाला वंदन केले . अणि सीतादेवी सुकुशल असल्याचे निवेदन केले .तो म्हणाला , "रावणाचा नाश होईल असे सीतादेवीलाही वाटते .रावणाची पापी दृष्टी तिच्या मनाला छळत आहे , परंतु तिचे धार्मिकते व त्यामुळे अधिकच प्रखर झाले आहे .तिला तिथे कसलाही त्रास नसला तरी परस्त्रीवर नाच्यानाची दोषपूर्ण मार्ग तिच्या हृदयास छळत आहे .'

रामाजाचे नेते व राज्यकर्ते हे भ्रष्ट नसावेत . कारण त्यामुळेहळूहळू जनाक्षोभ होऊन शासनाचा बळी जातो ,हे चिरंतन सत्य आहे .दुष्टांच्या निग्रहासाठी व सज्जनांच्या रक्षणासाठीच राज्यसत्ता असते अशी सत्ता "रावणवधाचा 'विचार करते .

रावण त्याला कधी न भीती । भय ग्रस्तांना तुच्छ लेखितो ।।
बंधु धाकला विनोकवावे ।म्हणे रावणा क्रोध आवी ।।
तुझा रावणती अम्हा बाधते । अणि दुःख हे प्रजाजनांनते ।।
तू तर राजा अम्ही प्रजाजन ।मूर्तेत तुझिया किर्ति जनजीवन ।।
ते न पातकी तरा न सत्ता । अम्हा मान्य ना तुझी अहंता ।।
धर्म अंधकदेवा निमाले ।विकार रतबाइना कोठे ।। 66 ।।

मी जरी राजा नाही अहंता ।व्यक्ति व्यक्तिची तिथे पात्रता ॥

राजपद लाभले आहे मी ।मज बोधाया आपण तुम्ही ॥

असा लमाझे तुम्ही प्रजाजन ।दिले दुःखना तुम्हा मीहीपप ॥

प्रजाजनांचे प्रथम पारवी ।हवा भरासा प्रजापतीवारि ॥

शंभरसीता हवात माते ।देईन त्या मी प्रजाजनाते ॥

ममता याची नाह अभिलाषा ।ठापारका तुम्ही भरासा ॥67 ॥

अविश्वास हा किवास नाजो ।म्हणुनि एकला दुजा भांजो ॥

उपदेशाची फुकट पेरणी ।जन्म देत या गृहकलहातुनि ॥

असे अराजकप्रजाजनातित ।कोप शाहणा राजा साहित ॥

होती नाह सीता किद्द अमुची ।किवांत तोवारि उत्सवाची ॥68 ॥

गृह कलहातुनि रणांगण ।किद्द जागवित मरेल सवाप ॥

हनुमंताची गगना भरारी ।घे मोटांगण रामपदावारि ॥

जाळुनि लंका विजयी वीरतो ।सति सीते हे क्षेम सांगतो ॥

सवाप वाध हा घडेल निश्चित ।सति सीते हे असे हृद्गत ॥

क्षात्र कन्यका क्षत्रिय कांता ।वानरांसी व्रत सुखे कंठिता ॥

पडति च्यावारकामुक दृष्टी ।म्हणुनि जानकी सदैवा कष्टी ॥

शीलसती हे जरिना भंगले ।क्षात्र तेज पपपपा लागले ॥

कामुक राजा समाज कंटक।केवि प्रजेला देइल तो सुख ॥

प्रजेत कांता पुत्र पती ते ।मातृ पितृ ते बंधु भगिनि ते ।

पवित्र नाते शील सद्गुणी ।पाप नासवो जनी अपि मनिं ॥69 ॥

समाज शास्ता श्रेष्ट प्रजापति ।न्याय बुद्धिची देत अहुती ॥

अन्यायाला ह्वो हशासन ।सवाप वाध हा धर्म सनातन ॥70 ॥

हनुमंताची युद्ध घोषणा ।राम लक्ष्मण वानर जनांना ॥

गमे झडे जपु समर दुंदुभी ।पुढे वांडा समुद्र होता ॥

सीता सति हे सखे सहोदर ।तरंगाती जतिं प्रचण्ड पत्थर ॥

वाट जाहली वानरसेना ।सिंधु लंघिते करित गर्जना ॥71 ॥

राम नाम गुणि नाभि हि दगापें ।वृत्त ऐकिले लंकेशाने ॥

हनुमंताच्या लक्ष अकृत । नोकि तयाच्या उभ्या राहती ॥
जाणुनि घेता एक नाथ रहे । मरणाचे तर राम नाहि अहे ॥
मरेल रावण राम राहिना । मृत्यु पुढे पण जिद्द जाणा ॥ 72 ॥

दुष्ट भूपती भ्रष्ट प्रजाजन । धर्म बुद्धिचे तिथे विडंबन ॥
नित्य दिसे ऊदाना दक्षिणा । हेतु तयातील कळेना कोणा ॥
सदैव पूजा पाठ मंत्र ते । पाप घातकी लोक तंत्र ते ॥
अंगणांत कुणि चिमणी चारा । धर्म बुद्धिचो घालि पाखरा ॥
तिथे वेचिती कुणी अन्न कण । परी असुरी अन्नाचा गुण ॥ 73 ॥

अंगणात त्या कण खर जाळे । त्या जाळ्यामधि पाय अडकते ॥
सजीव पक्षी अन्न झुटते । नित्य भक्षिती असुर दुष्ट ते ॥ 74 ॥

धर्म दुष्ट तो प्रजा दुष्ट ती । दुष्ट प्रजापति तयास भीती ॥
म्हणेल तो ते खरे मानावे । करील तो ते खरे मानावे ॥
परी त्यांत कुणि निचे शाहणा । अपि उजळलो विवेकबाणा ॥ 75 ॥

सर्वांच्या विचाराने श्री रामाने रावणाशी युद्ध करण्याचा निर्णय घेतला. सारे सैन्य सज्ज झाले. समुद्रात सेतु बांधण्याचे कार्य सुरू झाले. श्रीरामाच्या नावाने दगडदेखील पाण्यावर तरंगू लागले. श्रीरामाच्या नावाचा महिमाच तसा होता. सेतु बांधून होताच रामाचे असंख्य सैन्य श्रीलंकेच्या मार्गाने चालू लागले. रावणाच्या दूताने ही वार्ता रावणाला सांगितली. हनुमंताचा यात पुढाकार आहे हे रावणाला माहित झाले होते. हनुमंताच्या सामर्थ्याची रावणाला पूर्ण कल्पना होती. कारण तो विद्याधर वंशातीलच होता. तसेच हनुमंताच्या वडिलांचे व रावणाचे फार पूर्वीपासून सख्य होते. अनेक युद्धे दोघांनी मिळून खेळली होती. म्हणून रावणाला हनुमंताची भीती होती.

रावणालाही हे माहीती होते की मृत्यु चुकणार नाही. राम देखील मरणार आहे. पण मनात जो पर्यंत जिद्द आहे, आशा आहे, भविष्या संबंधी तीव्र आतुरता आहे तोपर्यंत माणूस झगडत राहातो.

राष्ट्राचा विनाश राज्यकर्ते भ्रष्ट झाले, प्रजाजन, सत्ताधिकारी भ्रष्ट व कर्तव्यच्युत झाले, तर होतो. वरून वरून धार्मिक क्रिया, दान, पूजा, मंत्रपाठ करतात परंतु आतून नित्य दुसऱ्याचे अहित चिंतायचे असे दुहेरी जीवन जगणारी माणसे स्वतःचा घात करून घेतात. अशी माणसे

स्वात:ला फार मोठे राज्यकर्ते म्हणवितात. कपटाने वागणे जणु राज्यकर्त्यांचे श्रेष्ठत्व दर्शवितात. अशी जोपर्यंत स्थिती आहे तोपर्यंत जगातून "असुरी" प्रवृत्तीचा नाश होत नाही.

अशा लोकी कुणी तरी प्रज्ञावंत तो कपटाचा बुरखा फाडुन काढतो व सत्याचे दर्शन घडवितो.

म्हणे बिभीषण तद्धू नको तूं ।पाप कर्दमी पडू नको तूं ।।
श्री रामाला तृही दो करुनि ।सुखे समर्पुनि जानकीदेवी ।।
हो जानकाराम तू हि प्रजापति ।पडेल ना तर मुखात माती ।।76 ।।
रावण खवळुन खवळला ।म्हणति निंदुनी बिभीषणाला ।।
निघ येथुनी फितूर सारे ।नको त तुमचे नाम नारे ।।
फंदफितूरी राज करणे ।दु:ख सहावो तिथे प्रजेने ।।
विहिरीतले मंडूक पापी ।बीज जाते जात जकोनी ।।
राजा टीचि तशी गती ती ।तिलाच अंतीनारक बोलती ।।77 ।।
त्या नरकातित बडबडतो ।अहंकारि तो दुराचारी तो ।।
तो तर रावण राजधानी ती ।पाप कर्दमी पोहत होतो ।।78 ।।
तं केसा चा बंधु धाकला ।विवेकसांगे ज्येष्ठबंधुला ।।
फितूर म्हणुनी शिवी वाहिली ।मानहानि ती फिरा झोंबली ।।
पाप बंधुचे प्रजे साधे ।जळला गेले अंतरक्रोधे ।।
जके बंधु तो जके प्रजा ती ।रामप्रभूवर आस्थां प्रीती ।।
धरुनि पात कअे लंका पटले ।तिथे एक त्या हनुमंताचे ।।79 ।।
हनुमंताची अचूक दृष्टी ।रावण बंधु बघुनि कष्टी ।।
स्नेह बुद्धि स्वागत केले ।श्री रामाची धरी पाउले ।।
म्हणे राघवा तारि मला तूं ।जा पुनिया मम पतितहेतु ।।
मी नाच पापी पाप बंधुचे ।अपि पातकी प्रजाजनांचे ।।
घेउनिया शिरि येत येथवार ।तरि मला तूं करुणा सागर ।।80 ।।

असा प्रज्ञावंत होता बिभिषण. त्याने रावणाचा षोरपत्करुनही रावणाला सहा पापांच्या चार गोष्टी ऐकविल्या. तो म्हणाला, "रावणा तू देखील महान प्रज्ञावान, दक्ष व चतुर आहे.

तं केली ल तू जनकराजा कन्या आहे. सीतामातेला सन्मानपूर्वक श्री रामाला अर्पण कर. अन्यथा सर्व तं केचा नाश होणार आहे लक्षात ठेव.'

परंतु अहंकारामुळे रावणाला तो विभीषणाचा सल्ला पटला नाही. त्याने विभीषणाची खूप भर्त्सना केली. त्याला फक्त फितूरी करीत असल्याबद्दल दोष दिला. रावणाच्या त्या संभाषणाने विभीषणाचे मन विरक्त झाले. त्याचे मन श्री रामाच्या प्रीतीने भरून आले. त्याने रावणाला त्याग करून रामाला उदंड मदत देण्याचे ठरवून रामाचा आश्रय घेतला. रामाने विभीषणाला अभिनंदन देऊन त्याचा स्वीकार केला. त्यांच्या गुणांचा आदर्श कथांचा देखील मन स्वच्छ निर्मळ व्हायला हवे.

बंधु थोरला थोर राक्षसपणे । धर्म आचरित अति अभिमाने ॥
तिथेच त्याची थोर अहंता । सा ह्रिति ला करी प्रचंड सत्ता ॥
दीनाप्रजा मानमान्यता जाती । दावापीत ली जनाधारिती ॥
कधि अंगारी कधि गोंजारी । कधि मानेवरि हात ठेवितो सुरी ॥
कृपा कशाच्या नावे भरवसा । राक्षस अहंकार राक्षसा ॥ 81 ॥

राज्य प्रशासक मान्यता प्राणी । गुणी कातडीचा अन्य दुर्गुणी ॥
म्हणे मीच जगी धर्म निरंतर । कारण माझी जगांत सत्ता ॥
वकस नीती मूर्ख मानपणे । ती दुर्बलता समाज नाशे ॥
समाज शासनि न्याय नीति ना । समाज शासनि धर्म प्रीति ना ॥
सर्वा क्लेश पदते थे । राज्य प्रपंची पाप नांदते ॥ 82 ॥

करीन मी ते कर्म त्यांच्या । म्हणेन मी ते प्रबुद्ध आहे ।
तशा निंदिती ते मम वैरी । नाश तयाचे राज्य असुरी ॥
रावण त्याचा मुकुटमणि तो । कामुक वासनी अहंमन्य तो ॥
थोरांची जगी थोर अहंता । करि ज्याचा नाश तत्वता ॥ 83 ॥

तू पुण्याच्या जगी अविनाशी । शरण तुला मी तार आम्हासी ॥
पाप कर्दमी पुण्य कमल तू । तुझा अर्पिता उद्धार हेतू ॥
हनुमंताची दृष्टी तुझ्या घार । धर्म प्रभेची दृष्टी तुझ्या घार ॥
जगी धर्माचा न हो पराभव । क्षणिक दुःख जगी ती ला लाभ ॥ 84 ॥

दुःख साहणे धर्म कसोटी । दुःख साहता कधी कष्टी तो ॥
तोच महात्मा नाही केवळ । ठेवी अहंकार पूर्ण भरवसा ॥ 85 ॥

तो रामाला म्हणाला, "माझे थोरले बंधु श्री रावण हे थोर आहेत. पण आज त्यांचे मन अहंकाराने भरून गेले आहे. त्यामुळे विवेकबुद्धीला त्यांनी तिलांजली दिली आहे. अहंकाराच्या जोडीला महान सत्ता त्याला प्राप्त आहे, त्यामुळे प्रजाजनांना उघडपणे रावणाचा प्रतिकार करता येत नाही. पण तरीही प्रजाजन रामाचा द्वेष करीत नाही, ती सत्कार करील. परंतु रावणाच्या दमनचक्रामुळे प्रजेला कांही करता येत नाही. ती रावणाच्या अहंकारामुळे स्वतःच्या नाशाकडे वाटचाल करीत आहे. रावणाची राजनीती खऱ्या अर्थाने जगातील श्रेष्ठ राजनीती आहे. परंतु त्यामुळेच तो आज दुर्गुणी होऊन बसला आहे. साऱ्या जगाचे नियंत्रण, धर्मकार्याचे नियंत्रण जणु आपण करीत आहोत असा खोटा भ्रम त्याच्या हृदयात जन्मला आहे. सर्व विश्वाला व्यापीत बांधण्याचे सामर्थ्य असल्यामुळे समाजशास्त्रातील न्यायबुद्धि, धर्मप्रीती तो हरवून बसला आहे. त्यामुळे रावणासारख्या नीतीमान व्यक्तीचे रूपांतर राक्षसात झाले. सारे विश्व त्याला राक्षस म्हणेल.'

आपण जे जे करतो ते ते चांगले, नीतीयुक्त व धर्मप्रेरित आहे, अशा भावनेच्या आहारी जाऊन तो कामुक, व्यसनी व अहंमन्य झाला आहे. चांगली माणसे जर अहंमन्य झाली, अन्यायी, अविवेकी झाली तर विश्वाचा विनाश व्हायला वेळ तो किती लागणार? हे श्रीरामा, तू उदार, उदात्त आणि पुण्यशील आहेस. तू जरी वनवासी असला तरी खरा धर्म तुझ्या ठायी एकीभूत झाला आहे. म्हणून मी तुला शरण आलो आहे. हनुमंतासारख्याचे तुला सहाय्य आहे. सज्जनांचा पराभव होऊ नये, नीती मूल्ये पायदळी तुडवली जाऊ नयेत याची तू काळजी घ्यावी.

त्यावर श्रीराम म्हणाले, "दुःखाची आम्हाला तमा नाही. सुख-दुःख समान मानण्याची आमच्या कुलाची रीत आहे. तू आमच्यावर पूर्ण विश्वास ठेवा.'

तू शरणागत मी वनवासी । नसे राजपाट तुम्हा आम्हासी ।।
समान सुख वा, दुःख जीवी ते । शत्रु मित्रता जे निर्मिते ।।
हेच खरे रे सत्य निराळे । पूर्व जन्मीचे प्रताप सगळे ।। 86 ।।

पडे समुद्री एक जहाज । दोन पाखरे त्या ढाच्यावरि ।।
एक पुरुष तो दुजी गर्भिणी । पुत्रसुखास्तव नयनी मोहरुनी ।।
त्या ढाच्यावर बांधिती घरटे । परि तीचे दैव करंटे ।।
मरण ओढवो वादळात । ठेवि सुरक्षित सान पाखरा ।। 87 ।।

ऐसा गतिची आम्ही पाखरे । पोहत आलो सर्व जे रे ।।

कु ळस्नेह संबंध झाले जरि । पुढे संकटे भारती भारी ।।
पुरे सत्य संकल्प अपुला । संकटकाती तरण्यासाला ।। 88 ।।

मी न दिले कष्ट कुणाते । दुःख भोगितो वनवासाते ।।
तू न पातकी अम्हास कळले । पाप बंधुचे तुला बाधते ।।
पिता पुत्र कुणि पति पत्नी तो । थोर सानुला कुणी बंधु तो ।।
प्रत्येकाची भिन्न प्रकृती । रमे एकता समाज म्हणती ।।
समाज चेष्टा नव्हे धर्म तो । जीवा जीवांनी दुःख भोगितो ।। 89 ।।

समाज शास्ता हवा जीवांनी । पुण्यांत तो प्रताप तरणी ।।
पाप आपले सुखे भोगिती । दोष कुणाला कधी न देतो ।।
तरि पुण्यात्मा प्रयत्न व्हावे । दैवात शाते सुख संभावे ।। 90 ।।

राम महणाले, "तू जरी वानर आहेस तरी तू मला माझा लक्ष्मणाप्रमाणे प्रिय आहेस. आज मी हि वनवासी आणि तू वनचर. दोघेही आपण समान भूमिकेवर आहोत. त्यामुळे समानशीलतेमुळे आपण आज मित्र झाले आहोत. मित्र, पूर्व जन्मीचे ऋणानुबंधामुळे तू आमच्याकडे आला आहेस. मानवाच्या जीवनात पूर्वजन्मीचे पुण्य पापाचा फार मोठा भाग असतो."

एखाद्या महापुरात जर एखाद्या वृक्षाची फांदी तुटून पडली व त्या फांदीवर एखाद्या पक्षिणीने घरटे बांधून पिलांना जन्म दिला असेल तर त्या सर्वांचे नाशीब वेगवेगळे असते. कधी जन्मदाते आईवडिल त्या पुरात वाहून जातात व बालक ते वाढे सुखरूप राहते. तसेच आपण ही ह्या संसारातील पाखरे आहोत. कुठे अयोध्या, कुठे लंका, परंतु तुमची आमची भेट व्हायची होती म्हणून हा प्रसंग घडला. स्नेहाचे धागे असेच जन्मोजन्मी न तुटता वाढत जातात. मग अशा वेळी अनेक संकटे येतात. परंतु त्याही संकटातून पार पडायला सत्य-संकल्प पुरेसा आहे.

मी कुणाचे वैर जन्मात केले नाही. तरी वनवासाचे, सीता विरहाचे दुःख मला भोगावे लागत आहे. तुलाही बंधु विरहाचे दुःख भोगावे लागत आहे.

एकाच घरात अनेक जन जन्माला येतात. पण प्रत्येकाचे पुण्यपाप प्रकृती स्वभाव वेगवेगळे असतात. त्या भिन्न भिन्न प्रवृत्तीच्या माणसांचा मिळून समाज बनतो. त्या सर्वांना सुयोग्य दिशा दाखविणारा शास्ता नेता हवा असतो. जरी प्रत्येकाला आपले सुख-दुःख स्वतःलाच भोगावे असते तरी ते भोगाचे कारण आपण स्वतःच आहोत असे धर्मात्मा मानतो. सामान्य जन स्वतःच्या दुःखाचे खापर दुसऱ्यावर फोडतात.

सुखसंवादी धर्म फुलोर । परमात्म्याचा खास असर ।।
तारिल आत्म्या तोहि दयाघन । करील अपुले प्रसन्न जीवन ।। 91 ।।

रावण म्हणे अहंकार गुण । क्षणांत सज्जन क्षणांत दुर्जन ।।
सीता सती लहरीनी अपिते । शील तियेचे परी पाळिले ।।
विषारवृत्ति ही युद्धमनातिल । मरण तयाहूनि बरे रणातिल ।। 92 ।।

कुणास मृत्यू कोण मारितो । मरणास ही शूर ठरेतो ।।
रावण योद्धा मानस मनाही । विजय अपुला दे मना ग्वाही ।।
नव्हे क्रूर मी नव्हे दुष्ट मी । मग दैवाचा हारनारे स्पष्ट मी ।।
कर्तव्याची कास धरावी । विजय मालिका सारे वरावी ।। 93 ।।

विजय रणातील जरी साधुगुण । मरेल पापी मरेल दुर्जन ।।
रावण मे त्याविना जरी ना । सती जानकी मुक्त होईना ।।
मुक्ति तियेची मम जीवनव्रत । धर्म भावना सदैव शाश्वत ।। 94 ।।

धर्म भावना युद्धनिर्मिते । अहंकारमति सारून जाते ।।
कुणि जिंकिती मनास ज्ञानी । रणात मरती किती अज्ञानी ।।
रणास जीतो जिते मरण ते । संसाराचे स्मशान होते ।।
म्हणुनी झगडती जन संसारी । युद्धनीति मधि धर्म माधुरी ।। 95

सर्व जीवांशी मैत्रीभावपूर्ण सुखसंवाद साधणे हाच धर्माचा पाया आहे. जीवनातील फुलोर आहे. परमात्म्याच्या सुवासाचे तेथे अधिष्ठान आहे. परमात्मा तुमच्या जवळउभा आहे. पण तुम्ही त्याच्याकडे पाठ करून उभे अहोत. तुम्ही वळून त्याच्याकडे पाहिले तर तो तुम्हास दिसेल. तो परमात्मा चसारे जीवन उजळून टाकील. प्रसन्न करील

रावणाने सीता हरी अपहरली ही दुर्जनता, पण तिचे शील रक्षिले ही सज्जनता. अशारीतीने सज्जनता अणि दुर्जनता एकाच ठायी उभ्या आहेत.

जीवनाच्या रणांगणामध्ये मृत्यु सर्वांचा आहे. कोण कुणास मारतो हेच कळत नाही. मरणास देखील शूर ठरतो. या राम-रावण युद्धात रामाचा विजय होणार यात शंका नाही. कारण रावणासंबंधी किंवा त्याच्या प्रजाजनांविषयी मी कधीच द्वेषभाव धरला नाही. वाईटही चिंतले नाही. केवळ क्षात्र-कर्तव्यापोटी युद्धास मी तयार झालो आहे. म्हणून विजयाची माळ माझ्याच गळ्यात पडेल याची मला खात्री आहे.

जानकीची सुटका रावणाच्या मृत्युशिवाय होणे शक्य नाही. आणि तिच्या मुक्तीशिवाय माझे जीवनव्रत पूर्ण होणार नाही. या जीवनव्रतातूनच धर्मयुद्धाची भावना निर्माण झाली आहे. म्हणून युद्ध हे अटळ आहे. रावणाचा अहंकार या युद्धानेच संपणार आहे. जे रणात भीतात ते जिवंतपणी मरणाला स्वीकारतात. क्षात्रधर्मात मरणाला जिंकूनच जीवन जगावे लागते. हीच तर संस्कृतीत माधुरी आहे.

युद्धकुंडी रावण मेला । लंकेमधि हो धर्म सोहळा ॥

करि सीता सति अग्निदिव्य ते । सुवर्ण झाले सुवर्ण होते ॥

जनकजाची रीति कृपाळ । अंगि हीनता असे न ज्याला ॥

पतिव्रत सीता शूर राम तो । भव्य लंकेश्वर तसा वंदितो ॥ 96 ॥

नगरि अयोध्या सुखावली अति । रामराज्य हो लोकवाणि ती ॥

श्री रामाची धर्मकथा ही । पवित्र सुंदर पुण्यप्रवाही ॥

तरेल गाउनि कुणि पुण्यात्मा । जीव व्हायचा जणु परमात्मा ॥ 97 ॥

चिरंजीव परमात्म तत्त्व ते । नाशिवंत जन जर जीव ते ॥

श्री रामाचा वंश वाढला । नाम लवांकुश पुत्रत्वाला ॥

कालचक्राति विविध भारी । पुत्र माउली वसति वनांतरि ॥

श्री रामासह युद्ध जाहले । पुत्र पित्याते तसा लाभले ॥

धन्य राम तो धन्य मुले ती । सुशील सीता धन्य ती ॥ 98 ॥

राम प्रभू तो वंद्य जगाला । रामराज्य व्हो आम्हांला ॥ 99 ॥

अशा अनेक प्रकारे विचारविनिमय नंतर श्री रामाने रावणाशी युद्ध केले. अनेक दिवस पर्यंत रावण कपटानेही युद्ध जिंकायला निष्फळ होता. हजारो सैनिकांनी आपले प्राण पणाला लावले. थैमान माजले. "मार मार' या मंत्राचा उद्घोष चालू राहिला. रावणाचे मोठमोठे योद्धे राम सैन्याचा संहार करत आहेत. घनघोर रणसंग्राम उभा ठाकला.

शेवटी श्री लक्ष्मणाच्या पराक्रमाने रावणाचा वध घडून आणला. रावणाच्या मृत्यूने श्री लंका सुखावली. श्री रामाच्या विजयाच्या दुंदुभी वाजू लागल्या. श्री रामाने सती मंदोदरीची भेट घेऊन तिचे सांत्वन केले. जे जिवंत राहिले त्यांना धन्यवाद दिले. बिभीषणाला लंकेचे राज्य समारंभपूर्वक देऊन श्री रामाने अयोध्येकडे प्रस्थान केले.

चौदा वर्षांचा वनवास संपवून श्रीराम, लक्ष्मण, सीता, हनुमान इत्यादिकांना घेऊन अयोध्येस आले. अयोध्येत आनंदाला भरते आले. श्रीरामाने भरताचे स्वागत केले. त्याच्या पादुका त्याने रामाला अर्पण केल्या आणि म्हणाला, "श्रीरामा, तुझ्या पादुका सिंहासनावर ठेवून मी राज्य चालविले. हे राज्य सांभाळून सर्वांच्या प्रेमाचा स्वीकार करावा.'

श्रीरामाने भरताला प्रेमभराने आलिंगन दिले. चौदा वर्षांनंतरचा तो सोहळा मोठा अपूर्व होता. एका नाट्यपर्वानंतर दुसरे नाट्यपर्व सुरू झाले. जीवन असे हे सदैव प्रवाही असते.

ही श्रीरामाची कथा मी अत्यंत अल्प रीतीने सांगितली आहे. ती कथा मोठी पुण्यमय आणि मंगल आहे. हजारो वर्षे मोठ्या भक्तिभावाने भारतीयांच्या जनमानसात ती सुप्रतिष्ठित झाली आहे.

या रामकथेचे कितीतरी नवीन कोंब फुटतील ती उन्नत होईल. कारण जीवात्म्याचे परमात्मतत्त्व हे अविनाशी आहे. श्रीरामाचाही वंश सीतामातेच्या उदरी वाढला. लव आणि कुश त्या वंशाचे सार्थ दीप राहते.

त्यांच्याही नशिबी वनवास आला होता. मातेलाही वनवासाचे दुःख पुन: भोगावे लागले होते. लवकुशांनी आपले अस्तित्वाही श्रीरामाशी युद्ध करून सिद्ध केले.

अशा रीतीने राम-सीतेची ही कथा या अध्यायात संपत आहे. या कथेचे नायक श्रीराम व सीतामाता धन्य होत. त्यांची मुलेही धन्य होत. आजलाही रामाच्या राज्याची प्रीती जनमानसांत रुजून आहे. आजलाही जनतेला वाटते की श्रीरामाचे पवित्र, मंगल, लोकहितदक्ष राज्य भारतात सुप्रतिष्ठित व्हावे.